

ПРАКТИКА АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА СУДОВОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ПРЕСИ КИЄВА ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЦЕНЗУРНИХ ЗВІТІВ (1907 — ЛИПЕНЬ 1914 рр.)

У статті досліджено адміністративні та судові санкції, що були взяті проти щоденної суспільно-політичної преси Києва протягом довоєнного (1907–1914 рр.) періоду Російської імперії. Розглядаються причини та характер санкцій, їхній вплив на періодику.

Ключові слова: адміністративні та судові санкції, преса Києва, Російська імперія.

Незважаючи на ліберальні здобутки Першої російської революції, державний контроль за пресою залишився потужним фактором у житті ЗМІ. Широку практику адміністративних санкцій щодо періодики ще сучасниками було розцінено як прояв чиновницької сваволі, наступ проти вільнодумства друку¹. Дослідження історії як журналістики, так і соціо-політичних процесів періоду загалом неможливе без врахування цих особливостей. Вивченню проблеми присвячено чимало праць та збірників документів російських науковців², які, втім, не досліджують спеціально Південно-Західний край імперії. Натомість, вітчизняна історіографія зосереджується на темі переслідування українського слова, часто ігноруючи аналогічні процеси стосовно єврейських та, загалом, лівих видань. Багатьом працям бракує ілюстративної бази, що б унаочнювало твердження про тиск на ЗМІ³. Виняток становлять вузькотематичні роботи⁴.

---

* Іван Басенко — аспірант кафедри історії факультету гуманітарних наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», ivandoc@ukr.net. Науковий керівник — кандидат історичних наук, Голова Центру польських і європейських студій Києво-Могилянської академії О.В. Бетлій.

¹ Жирков Г.В. История цензуры в России XIX–XX вв. — М.: Аспект Пресс, 2001. — С. 176–177.

² Жирков Г.В. Указ. соч. — 368 с.; Махонина С.Я. История русской журналистики начала XX века. — М.: Флинта: Наука, 2004. — 368 с.; Патрушева Н.Г. Цензура в России в конце XIX — начале XX века (сборник воспоминаний). — СПб.: «Дмитрий Буланин», 2003. — 366 с.; Есин Б.И. Русская журналистика в документах. История надзора / Б.И. Есин, Я.Н. Засурский, О.Д. Минаева. — М.: «Аспект пресс», 2003. — 400 с.

³ Мукомела О.Г. На зламі віків: Українська журналістика на початку XX ст.: Навчальний посібник. — К.: Грамота, 2010. — 240 с.; Гутковський В.В. Українська журналістика Наддніпрянщини (II половина XIX ст. — 1920 р.). — Л.: ЛА Піраміда, 2001. — 196 с.; Животко А. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М.С. Тимошик. — К.: Наша культура і наука, 1999. — 226 с.

Єдиним ґрунтовним дослідженням є дисертація Тетяни Антонченко «*Періодична преса Києва як джерело вивчення суспільно-політичної історії України (1905–1914 рр.)*»⁵. Робота прояснює механізм судового і адміністративного переслідування ЗМІ, окреслює підвалини законодавства у цій сфері. Втім, це дослідження розглядає цензуру побіжно, не дає вичерпної інформації ані по застосуванню законів і постанов, ані по масиву матеріалу (авторкою була проведена вибірка газет). Завдання цієї статті — проаналізувати сукупність судових та адміністративних санкцій влади щодо київської щоденної суспільно-політичної преси впродовж 1907 — липня 1914 рр. Систематизація причин та результатів переслідування, огляд задіяних інструментів впливу — надасть необхідний фактаж для висновків про характер тиску на пресу. В якості джерельної бази дослідження виступають маловивчені документи Київського тимчасового комітету у справах друку⁶ — офіційної інституції, що протягом 1906–1917 рр. здійснювала нагляд за пресою міста⁷. Відомості по адміністративних покараннях взяті з окремих справ про видання газет, а судове переслідування преси фіксувалося у щорічних звітах комітету⁸. Документи зберігаються в Центральному державному історичному архіві України (м. Київ), (фонд 295).

Основою для адміністративного контролю став Найвище затверджений закон від 26 (14 за старим стилем) серпня 1881 р. «*Про заходи з охорони державного ладу і суспільного спокою*»⁹. Закон передбачав «*посилений*» та «*надзвичайний*» стани функціонування губерній, за яких «нормальні» закони підмінялися «*обов'язковими постановами*» генерал-губернатора. Постанови переслідували мету попередження порушення громадського порядку і державної безпеки, їхнє невиконання каралося в адміністративному порядку¹⁰. За «*посиленого*» стану уповноважені посадові особи могли накладати стягнення до 500 руб. або до 3 місяців арешту¹¹. В умовах «*надзвичайного*» стану періодичні

---

⁴ Крупський І. Українська щоденна газета Наддніпрянщини «Рада» (1906–1914 рр.) // Вісник Львівського університету. — Серія журналістики. — № 25. — 2004. — С. 231–239.

⁵ Антонченко Т.В. Періодична преса Києва як джерело вивчення суспільно-політичної історії України (1905–1914 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 206 с.

⁶ Щербак М. Звіти цензурних установ Києва як джерело з історії України ХІХ — поч. ХХ ст. / М. Щербак, В. Юрченко // Часопис української історії. — К. 2009. — Вип. 12. — С. 111–116.

⁷ Юрченко В.В. Діяльність Київського тимчасового комітету у справах преси (1906–1917 рр.) / Гілея: Збірник наукових праць. — К., 2008. — Вип. 16. — С. 92–96.

⁸ Центральный державный исторический архив Украины у м. Києві (далі — ЦДІАК). — Ф. 295. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 94–99, 159–163; Спр. 438. — Арк. 39–42, 102–106, 164–168, 228 зв., 283–286; Спр. 579. — Арк. 39–41.

⁹ Полное собрание законов Российской империи. — Собр. III. — СПб., 1885. — Т. I. — № 350.

¹⁰ Там же. — II. Правила о положении усиленной охраны. — Ст. 16 п. «а».

¹¹ Там же. — Ст. 15.

видання могли бути закриті, а штраф збільшувався до 3000 руб.¹². Де-юре тимчасовий, «охоронний» закон проіснував до часу повалення самодержавства¹³. В межах Київського генерал-губернаторства «*посилений*» стан діяв з 1881 р.¹⁴, впродовж подій 1905–1907 рр. підвищившись до «*надзвичайного*»¹⁵.

Протягом 1907 — довоєнного 1914 рр. в межах Київського генерал-губернаторства існувало 2 обов'язкові постанови про пресу. Першу, від 18 (5) червня 1907 р. у 1910 р. замінила ідентична постанова від 18 (5) листопада¹⁶. Хоча Указом імператора від 24 (11) серпня 1910 р. «*посилений*» стан було формально скасовано, документ залишив в силі постанову «*Про пресу*» і статті 15 та 16 «*охоронного*» закону — цим зберігши всі надзвичайні повноваження стосовно періодики¹⁷.

Обов'язкова постанова «*Про пресу*» від 18 (5) листопада 1910 р., забороняла¹⁸: 1) поширювати інформацію, що викликає ворожість до уряду; 2) вихваляти злочинні діяння; 3) поширювати неправдиві звістки про діяльність уряду, посадової особи та війська або про суспільне лихо чи іншу подію, здатну викликати громадський неспокій; 4) розповсюджувати друковану продукцію, на яку було накладено арешт.

Київський губернатор старанно наглядав за виконанням постанови. Лише по 6-ти найбільшим газетам¹⁹ за 1907 р. було винесено 20 покарань на загальну суму в 4800 руб. В подальші роки цифра дещо змінювалась, траплялись випадки ув'язнення. Наприклад, у 1910 р. 16 епізодів переслідування коштували 2650 руб., 1 місяць тюрми для редактора «*Киевской мысли*» Олексія Ніколаєва та 2-х місяців для Леона Радзівовського з «*Киевских вестей*»²⁰. За 1913 р. в скарбницю надійшло 5510 руб. (23 справи); Борис Скуратович, редактор «*Южной копейки*» заарештовувався двічі (на 1 місяць і на 2 тижні)²¹. Примітно, що влада проявляла гнучкість: Скуратович був звільнений достроково коли погодився співпрацювати і зобов'язався знищити крамольні матеріали²².

Статті, що були причиною санкцій умовно можна розділити на антиурядові: «*Отголоски дела Бейлиса*», «*Облавы в Киеве*»²³, «*В думських комісіях*»²⁴; ті, що

---

¹² Там же. — III. Правила о положении чрезвычайной охраны. — Ст. 26 п. «д» та п. «з».

¹³ Жирков Г.В. Указ. соч. — С. 189.

¹⁴ Шандра В.С. Київське генерал-губернаторство (1832–1914). — К., 1999. — С. 41.

¹⁵ Гессен В.М. Исключительное положение. — СПб.: Юрид. кн. скл. «Право», 1908. — С. 96.

¹⁶ ЦДІАК. — Ф. 442. — Оп. 860. — Спр. 257. — Ч. 1. — Арк. 76.

¹⁷ Так само. — Арк. 53.

¹⁸ Так само. — Арк. 73.

¹⁹ Так само. — Ф. 295. — Оп. 1. — Спр. 49 («*Последние новости*»), спр. 51 («*Рада*»), спр. 100 («*Dziennik kijowski*»), спр. 103 («*Киевлянин*»), спр. 104 («*Киевская мысль*»), спр. 105 («*Киевские вести*»).

²⁰ Так само. — Спр. 49, спр. 51, спр. 100, спр. 104, спр. 105, спр. 298 («*Южная копейка*»).

²¹ Так само. — Спр. 49, спр. 103, спр. 104, спр. 298, спр. 463 («*Вечерняя газета*»).

²² Так само. — Спр. 298. — Арк. 23–23 зв.

²³ Так само. — Спр. 49. — Арк. 30, 36.

поширюють громадський неспокій: «Голод»²⁵, «Прекращение работ»²⁶; антиклерикальні: «Кровавый навет на христиан»²⁷, «Рухнувшая колокольня»²⁸. Колориту додавали національні прагнення: українські «Мазепинське свято», «Наші білі негри»²⁹, польські «За таємні польські школи», «Вигнання поляків»³⁰. Варто виокремити покарання журналістів за епізодичне фальшування новин, наприклад, за фіктивну історію про підкидання рабину мертвого немовляти із 13-ма ранами³¹.

Порушення карались доволі безсторонньо. Наприклад, редактора проурядового «Киевлянина» було оштрафовано за фразу «Російський уряд відбирає хліб у дітей руського народу і віддає його інородцям...»³². Однак, основний тягар покарань лягав на т. зв. «опозиційну», «прогресивну» пресу, яка критикувала уряд куди сильніше. Масштаб санкцій був прямопропорційний величині впливу і «гострості» газети. Так, щорічні стягнення з видання-флагману «Киевской мысли» могли складати половину сумарного штрафу від всієї щоденної преси: 2750 руб. у 1907 р., 2100 руб. у 1913 р. і т. д. Втім, якщо опозиційна газета не давала приводів для переслідування — навмисно її не чіпали: жодного покарання «Ради» за 1912 та 1913 рр., «Dziennika Kijowskiego» за 1913 р., «Последних новостей» за 1914 р. і т. п.

Ефективність грошових стягнень залежала від фінансової спроможності газет. Для прикладу, щоденний наклад «Киевской мысли» за 1913 р. доходив до 47000 примірників, а валовий дохід лише від факту продажу газет складав більше півмільйона рублів на рік³³. Як наслідок, комітет констатував безсилля «карать рублем»³⁴. В той же час штраф міг серйозно вдарити по дрібній, малопробитковій газеті. Наприклад, україномовна «Рада» із накладом всього 4000 примірників та доходом у 24 тисячі рублів перебувала у зоні ризику, хоча і зазнавала значно менших санкцій, аніж «Киевская мысль»³⁵.

Санкції накладались циркуляром київського губернатора, в якому зазначалась дата та номер видання із злочинною статтею, ім'я редактора, що притягався до відповідальності. Стягнуті кошти перераховувались в губернське казначейство як «випадкові доходи скарбниці»³⁶. Посадовці намагались застосовувати санкції прогресивно: першопочатково за формулою від 100 руб./(або) 1 міс., до 300 руб./2 міс. За рецидиву або в особливо крामольних справах —

---

²⁴ Так само. — Спр. 51. — Арк. 26.

²⁵ Так само. — Спр. 298. — Арк. 8.

²⁶ Так само. — Спр. 49. — Арк. 28.

²⁷ Так само. — Спр. 104. — Арк. 107.

²⁸ Так само. — Спр. 49. — Арк. 27.

²⁹ Так само. — Спр. 51. — Арк. 28, 29.

³⁰ Так само. — Спр. 100. — Арк. 27, 32.

³¹ Так само. — Спр. 298. — Арк. 34.

³² Так само. — Спр. 103. — Арк. 63.

³³ Так само. — Спр. 438. — Арк. 256 зв.–259 зв.

³⁴ Так само. — Спр. 579. — Арк. 58 зв.

³⁵ Так само. — Спр. 438. — Арк. 256 зв.–259 зв.

³⁶ Так само. — Ф. 442. — Оп. 860. — Спр. 257. — Ч. 1. — Арк. 73.

500руб./3 міс.³⁷. Нормою було надання вибору: в разі несплати в триденний термін обвинуваченому загрожувало ув'язнення. Сплачували завжди вчасно. Лише у виняткових ситуаціях найзлісніших порушників карали безальтернативним арештом³⁸.

Судове переслідування органів друку в Російській імперії здійснювалось на основі ряду нормативних актів. Діяльність преси регламентувалась «*Статутом про цензуру та друк*», що зберігав чинність до Лютневої революції 1917 р. Карні злочини судились згідно зі «*Статутом про покарання кримінальні та виправні*» та «*Карним статутом 1903 р.*». Дрібні правопорушення підпадали під норми «*Статуту про покарання, що накладаються мировими судьями*»³⁹. Розглянемо детальніше закони та статті, за якими здійснювалося судове провадження проти періодичних видань Києва.

«*Статут про цензуру та друк*». «*Статут...*» останньої редакції ще 1890 р., зазнав численних доповнень під час подій революції 1905–1907 рр., головним з яких стало скасування попередньої цензури^{40, *}. Зміни в «*Статут...*» були внесені відповідно до Іменних Найвищих указів імператора: «*Про тимчасові правила щодо періодичних видань*» 1905 р.⁴¹ та, додатково, «*Про зміни та доповнення до тимчасових правил...*» 1906 р.⁴². Київський тимчасовий комітет у справах друку впродовж 1907–1909 рр. зафіксував 5 випадків порушення цих законів⁴³. Преса притягалась до відповідальності за поширення свідомо неправдивих свідчень та чуток, що викликають суспільний неспокій (п. «г» ст. 5 від. VIII зак. № 26962); за видання періодики до моменту отримання дозволу або за відсутності його копії в типографії (п. «а» и «г» ст. 1 ...); за підбурення робітників до страйку, що загрожував би державній безпеці (п. «а» ст. 4 ...). Також, суд двічі штрафував за випуск газети із забороненим зображенням (п. «д» ст. 10 зак. № 27574). Загалом, обвинувачені редактори і типографи відбулись незначними штрафами у 10, 25 та 60 руб. За статтями ж, що передбачали позбавлення волі у 2–16 міс. (поширення чуток і підбурення до страйку) газетярі були виправдані.

В результаті кодифікації, з 1910 р. ст. 1 від. VIII зак. № 26962 та ст. 10 зак. № 27574 були об'єднані в ст. 1012² «*Статуту про покарання кримінальні та*

---

³⁷ Так само. — Ф. 295. — Оп. 1. — Спр. 104. — Арк. 103.

³⁸ Так само. — Арк. 91.

³⁹ Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями / изд. 14-е, неофициальное, дополненное / [изд. Н.С. Таганцевым]. — СПб., 1902. — С. VII–VIII.

⁴⁰ ПСЗ РИ. — Собр. III. — СПб., 1908. — Т. XXV. Отд. 1. — № 26962.

⁴¹ Так само.

⁴² Так само. — СПб., 1909. — Т. XXVI. Отд. 1. — № 27574.

⁴³ ЦДІАК. — Ф. 295. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 94–98, 159–163; Спр. 438. — Арк. 39–43.

* Тобто змінювався механізм контролю: номер газети тепер надавався до цензурного розгляду «...одночасно з виходом його з типографії...» При цьому для газети зростав ризик санкцій: допущені редактором огріхи вже не могли бути безболісно усунені попередньою цензурою — вони перетворювались на підставу для адміністративної та судової відповідальності.

виправні»⁴⁴. Окрім вищезгаданих порушень, стаття карала за: невчасне надання номера на перевірку до цензурного комітету та випуск номера без реквізитів редакції. Протягом 1910–1914 рр. відомо 15 випадків застосування ст. 1012² у справах проти преси⁴⁵. При максимальному покаранні у 300 руб. 2/3 вироків закінчувались штрафом у 10–75 руб., а в 1/3 рішень суд виправдав обвинувачених.

«Статут про покарання кримінальні та виправні». Найпопулярнішим (29 випадків) переступом преси було свідоме поширення хибної інформації про діяльність уряду або посадової особи, війська чи окремої його частини, що б викликала ворожість населення (п. 1), тривогу або громадський неспокій (п. 2 ст. 281¹⁴⁶). У 1910 р. ст. 281¹ була замінена в судочинстві розширеною ст. 1034⁴⁷, що містила положення попередниці (п. 3 і 4 відповідно). Додатковим пунктом 5 ст. 1034⁴ забороняла розголошення відомостей про зовнішню безпеку Росії, її збройні сили чи споруди — якщо ця інформація не підлягала оприлюдненню (5 випадків). Більша половина справ за цими статтями була закрыта або не розглянута протягом звітного року, тільки в 6-ти випадках відомо про обвинувачувальний вирок. Знаково, що покарання за п. 4 та 5, ст. 1034⁴ не перевищували 2 тижнів ув'язнення. В той же час, підбурення до ворожості проти влади (п. 3) суворо переслідувалось: так, у 1913 р. за критику уряду у справі Бейліса редактори «Киевлянина» та «Киевской мысли» дістали вирок у 3 місяці тюрми (при максимумі у 8 міс.). Трохи згодом, за аналогічну статтю редактор «Южной копейки» був оштрафований на 200 руб.⁴⁸.

На другому місці порушень (19 випадків) був друк статей, предметом розгляду яких є «Особа Його Величності» і членів Дому. Згідно з ч. 2 ст. 1024⁴⁹ без спеціального дозволу Міністерства імператорського Двору це вважалося незаконним. Часто під дію статті потрапляла лояльна публіцистика: наприклад, у жовтні 1913 р. редактор «Киевлянина» Василь Шульгін дістав триденний домашній арешт та 25 руб. штрафу⁵⁰. Загалом Феміда із розумінням ставилася до таких оказій, застосовувавши схожі покарання й у інших 3-х випадках вироку замість максимальної формули у «300 руб. + 3 міс.».

Решта статей «Статуту про покарання...» не мали значного поширення у справах проти преси. Дві статті опікувалися захистом честі. Ст. 1039⁵¹ захищала репутацію приватних осіб або посадовців. Обвинувачення знімались, якщо газета підтверджувала правдивість своїх слів. Ст. 279⁵² оберігала специфічно

---

⁴⁴ Уложение о наказаниях // Свод Законов Российской империи — Кн. 5. — Т. XV. — Изд. Неофициальное. СПб.: Русское книжное товарищество «Деятель», 1912. — С. 104.

⁴⁵ ЦДІАК. — Ф. 295. — Оп. 1. — Спр. 438. — Арк. 102–107, 164–169, 228–229; Спр. 579. — Арк. 39–41.

⁴⁶ Уложение о наказаниях... — Ст. 281¹. — С. 32.

⁴⁷ Там же. — Ст. 1034⁴. — С. 107–108.

⁴⁸ ЦДІАК. — Ф. 295. — Оп. 1. — Спр. 438. — Арк. 284 зв.–285.

⁴⁹ Уложение о наказаниях... — Ст. 1024. — С. 106.

⁵⁰ ЦДІАК. — Ф. 295. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 66.

⁵¹ Уложение о наказаниях... — Ст. 1039. — С. 108.

⁵² Там же. — Ст. 279. — С. 32.

«найвищих в державі місць і осіб», переслідуючи винних у навмисному розповсюдженні образливої інформації або зображень. Осуду піддавався факт публічної неповаги до влади, незалежно від достовірності самого повідомлення. Втім, жодного прецеденту покарання за цими статтями у 1907–1914 рр. так і не трапилося. Ст. 275¹ охороняла державний сектор банківської справи: будь-які чутки, здатні похитнути довіру до державного кредиту, цілості вкладів, платоспроможності державних установ і т. п. загрожували 2-ма роками тюрми з позбавленням особливих прав⁵³. Подібно охоронялася і таємниця досудового слідства, коли її відомості були опубліковані в періодиці (ст. 1038¹ ⁵⁴). Із двох випадків притягнення один завершився двотижневим арештом для редактора «Последних новостей» у 1913 р. На останок варто згадати і «полуничну» статтю 1001⁵⁵, що розглядала твори або «спокусливі зображення», які розбещують, суперечать моралі і благопристойності. Судячи по всьому лиш 3-х епізодах (припинено або виправдано) впродовж періоду питання порнографії не було для цензури актуальним.

«Карний статут 1903 р.». Найпопулярніша стаття — 129⁵⁶ (27 випадків) належить до глави V «Про смуту». Преса підпадала під дію 4-х з 6-ти пунктів звинувачення у публічному поширенні інформації, підбурюючої: п. 1 — до бунтівного діяння, п. 2 — до повалення існуючого ладу, п. 3 — до непокори чи протидії закону, обов'язковій постанові чи законному розпорядженню влади та п. 6 — провокування ворожості між окремими частинами, класами, станами суспільства, власниками і робітниками. У половині всіх порушень фігурував п. 6. — що свідчить про значну нетерпимість видань із радикальною політичною платформою. Незважаючи на серйозність статті, відомо лише 2 вироки: у 2 тижні та 1 місяць тюрми.

Широковживаними були «релігійні» статті 73 та 74⁵⁷ проти богохульства (12 епізодів). Закон захищав православ'я і, загалом, християнство в усіх можливих його проявах: догматах, предметах поклоніння і т. п. Тяжкість злочину визначалась місцем і обставинами скоєння, а також спрямованістю. За ганьблення Церкви і основ християнства шляхом публічного поширення друкованих творів передбачалось заслання (73 ст.), тоді як блюзнірство над предметами віри — тюрмою (74 ст.). В залежності від статті, мета «спокусити присутніх» каралась тюрмою чи виправним домом на строк до 3-х р. (73 ст.), або ж тюрмою не більше 6-ти місяців (74 ст.). В неповазі до релігії звинувачувалась виключно «опозиційна» преса. Злісним антиклерикальним органом була «Киевская мысль», редактори якої притягались щонайменше 4 рази і відсиділи 1 міс. в тюрмі (єдиний випадок осудження).

---

⁵³ Там же. — Ст. 275¹. — С. 31.

⁵⁴ Там же. — Ст. 1038¹. — С. 108.

⁵⁵ Там же. — Ст. 1001. — С. 102–103.

⁵⁶ Уголовное уложение // Свод Законов Российской империи — Кн. 5. — Т. XV — Изд. Неофициальное. СПб.: Русское книжное товарищество «Деятель», 1912. — Ст. 129. — С. 255.

⁵⁷ Там же. — Ст. 73, 74. — С. 246–247.

По одному випадку застосування припадає на ст. 128⁵⁸ — зухвала неповага до «Верховної Влади», державного устрою або порядку престолонаслідування та ст. 107⁵⁹ — заподіяння образи пам'яті покійних «Царствовавших Деда, Родителя или Предшественника Царствующего Императора». Перша гарантувала заслання, а друга — ув'язнення до фортеці строком не більше 3-х років. Обидві справи було припинено.

Нарешті, «Статут про покарання, що накладаються мировими судьями»⁶⁰. Його 34-та стаття була задіяна судом рекордну кількість разів — 56. 3-поміж інших її вирізняє найбільший коефіцієнт обвинувачувальних вироків — у 82% справ. Поясненням може бути легкість скоєного правопорушення: 34-та ст. карала за оприлюднення звістки без належного дозволу на неї, якщо такий дозвіл вимагався законом. Це були, переважно, непогоджені з поліцією газетні оголошення⁶¹. Як правило, платою за порушення слугував незначний штраф у 5–25 руб., у виняткових випадках він сягав максимуму в 100 руб. Альтернативою штрафу був арешт строком до місяця, але за всі роки трапився лише 1 випадок — 2-тижневого арешту⁶².

Загалом, інтенсивність порушення судових справ* проти щоденної преси** Києва не була сталою:

Рік	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914 (I–VII)
№ справ	20	26	42	34	40	5	16	5

Як видно з таблиці, високий рівень переслідувань співпадає з часом урядування російського прем'єр-міністра Петра Столипіна. Починаючи ж з 1912 р. кількість відкритих справ суттєво зменшується. Деякий виняток становить 1913 рік — незначне посилення тиску на пресу пов'язане зі скандальним завершенням «справи Бейліса».

Всупереч загальній жорсткості контролю, Феміда Російської імперії давала обвинуваченим непогані шанси на виправдання за умови латентності скоєного правопорушення. Причина — у архаїчності змісту багатьох статей, котрі не були розраховані на специфіку ЗМІ⁶³. Прикладом є справа проти редактора

⁵⁸ Там же. — Ст. 128. — С. 255.

⁵⁹ Там же. — Ст. 107. — С. 251.

⁶⁰ Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями // Свод Законов Российской империи — Кн. 5. — Т. XV. — Изд. Неофициальное. СПб.: Русское книжное товарищество «Деятель», 1912. — С. 203–233.

⁶¹ Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями / [изд. Н. С. Таганцевым]. — изд. 14-е, дополненное. — СПб., 1902. — С. 122–123.

⁶² ЦДІАК. — Ф. 295. — Оп. 1. — Спр. 438. — Арк. 164 зв.–168 зв.

* Кількість судових справ менша від кількості статей оскільки нерідко обвинувачення ґрунтувалось одночасно на декількох з них.

** Розглянуто найбільші щоденні газети, — які мали історію виходу у понад 2 роки.

⁶³ Н. Погудин. Адвокатское дело // Киевлянин — К.: 1914–24 (11) июня. — № 159. — С. 1–2.

«Киевской мысли» Івана Тарнавського за опублікування в числі від 12 травня (29 квітня) 1911 р. фельетону Номункулуса «Штрихи»⁶⁴. Суть справи — глум над Петром Столипіним, який порівнюється зі школяром-двійочником на екзамені. Захист блискуче розбив обвинувачення: інкримінована 279 ст. «Статуту про покарання...» не містила прямого посилання на пресу, а розглядала лише пасквілі та анонімні доноси. За умови ж кваліфікації за ст. 1040 — образливого відгуку про приватну особу або службовця, опублікованого у пресі⁶⁵ — такий злочин потребував би особистого звернення постраждалої сторони — Петра Столипіна.

Механізми впливу на пресу Києва мали загальноімперський характер. За підрахунком журналу «Запросы жизни» (1912. № 1. С. 22) «посилений» або «надзвичайний» стани у 1912 р. охопили територію із більш як 157 мільйонним населенням⁶⁶. Судова влада також послуговувалась універсальними статтями: за статистикою перших 4-х місяців 1914 р. по Росії було порушено 108 справ, з яких 90 були за ст. 129 та 1034⁶⁷.

Розглянуті факти прозекуції преси Києва дозволяють зробити наступні висновки. Влада користувалась екстраординарними повноваженнями «карати і милувати» адміністративно, але, водночас, мала обмежені можливості для впливу за судовою процедурою. Адміністративні санкції зарекомендували себе як оперативний і результативний засіб наведення порядку, на них припадає лєвова доля штрафів і арештів співробітників ЗМІ. Натомість, судове переслідування було нездатне попередити порушення, застосовувалось виключно як інструмент відплати. Слабким місцем була архаїчність законодавчої бази: значна частина законів лише опосередковано стосувалася ЗМІ. Як наслідок, газетярі часто уникали відповідальності за друк відверто антиурядових, критичних матеріалів. Виняток з цієї тенденції становлять справи, порушені по статтях пресознавчої спрямованості, як 1012² та 1034⁴, або з чітким формулюванням складу злочину, як 34 ст. «Статуту...мировими суддями». Щодо амплітуди переслідувань, то потужність судових санкцій починаючи з 1912 року суттєво зменшилась, тоді як адміністративні важелі контролю і покарання преси стало використовувалися впродовж всього періоду.

Ініціатори переслідування преси: Київський тимчасовий комітет у справах друку, губернатор і підпорядковані йому посадовці діяли відповідно до свого найголовнішого призначення, умовно, «підтримувати існуючий державний лад, благочиніє, порядок і спокій». Розглянута кризь призму цього завдання, логіка їхніх дій цілком раціональна: преса діставала покарання в залежності від ступеню «крамольності» публікованих матеріалів. Основний удар був направлений проти лідера «прогресивної» преси — «Киевской мысли», пропорційно зменшуючись для дрібніших «неблагонадійних» видань типу «Ради». Втім,

---

⁶⁴ ЦДІАК. — Ф. 295. — Оп. 1. — Спр. 104. — Арк. 73.

⁶⁵ Уложение о наказаниях... — Ст. 1040. — С. 108.

⁶⁶ Жирков Г.В. Указ. соч. — С. 189.

⁶⁷ Маленький фельетон // Киевская мысль — К.: 1914 — 10 апреля (28 марта). — № 83. — С. 2.

незважаючи на абсолютні цифри, санкції найбільше загрожували останнім — через їхню незначну фінансову потугу. Важливо, що влада не практикувала вибіркового правосуддя, карала за фактом порушення. Механізми державного контролю мали загальноімперський характер.

**ПРАКТИКА АДМИНИСТРАТИВНОГО И СУДЕБНОГО
ПРЕСЛЕДОВАНИЯ ПРЕССЫ КИЕВА ЗА МАТЕРИАЛАМИ ЦЕНЗУРНЫХ
ОТЧЕТОВ (1907 — ИЮЛЬ 1914 гг.)**

Басенко Иван (аспирант Национального университета «Киево-Могилянская академия, ivandoc@ukr.net)

В статье исследовано административные и судебные санкции, направленные против ежедневной общественно-политической прессы Киева довоенного (1907–1914 гг.) периода Российской империи. Рассматриваются причины и характер санкций, их влияние на периодику.

Ключевые слова: административные и судебные санкции, пресса Киева, Российская империя.

**PRACTICE OF ADMINISTRATIVE AND JUDICIAL PURSUIT
OF THE PRESS OF KYIV IS AFTER MATERIALS OF CENSORIAL
REPORTS (1907 — JULY 1914)**

Basenko Ivan (graduate student of the National university of «Kiev Mogila Academy», ivandoc@ukr.net)

The article examines administrative sanctions and sanctions of the court, which were issued against daily Kyiv newspapers during the prewar (1907–1914) period of Russian Empire. The study focuses on reasons and patterns of sanctions, their final impact on press.

Keywords: administrative sanctions, sanctions of the court, daily Kyiv newspapers, the Russian Empire.